

АРХИТЕКТОНСКО-УРБАНИСТИЧКА РЕВИТАЛИЗАЦИЈА КОМПЛЕКСА СТАРОГ БЕОГРАДСКОГ САЈМИШТА: АРТИКУЛАЦИЈА ДУБИНЕ СЕЋАЊА**ARCHITECTURAL AND URBAN REVITALIZATION OF THE OLD BELGRADE FAIR COMPLEX: ARTICULATION OF THE DEPTH OF MEMORY**

Дајана Стегић, Факултет техничких наука, Нови Сад

Област – АРХИТЕКТУРА

Кратак садржај – Основна тема рада је реконструкција и ревитализација Старог београдског сајмишта – културног и историјског наслеђа Београда. Методологија истраживања се састојала из детектовања просторних феномена на локацији Сајмишта. Разумевањем постојећих феномена као генератора простора, уливају се нови архитектонски смисао и језик, ослоњени на историју и архитектуру тог места. Кроз призму примарног феномена „дубине сећања“ и секундарног феномена „љуштуре“, Старо београдско сајмиште постаје предмет опростореног наратива, усмерене перцепције и дистанциране емпатије. Прожето живим тачкама и јавним коридорима, Сајмиште представља слојевити архитектонско-урбанистички комплекс са примарном функцијом просторне манифестоване меморије.

Кључне речи: реконструкција, ревитализација, Београдско сајмиште, дубина сећања, наратив, просторна дистанца

Abstract – The main topic of the paper is the reconstruction and revitalization of the Old Belgrade Fairground, a significant part of Belgrade's cultural and historical heritage. The research methodology involved identifying spatial phenomena at the Fairground site. By applying these phenomena as space generators, a new architectural language, rooted in the history and architecture of the location, is introduced. Through the lens of the primary phenomenon of the "depth of memory" and the secondary phenomenon of "the shell" the Old Belgrade Fairground becomes the embodiment of an spatialized narrative, focused perception, and distanced empathy. Interspersed with focal points and public corridors, Sajmište emerges as a layered architectural-urban complex, with its primary function being the spatial manifestation of memory.

Keywords: reconstruction, revitalization, Old Belgrade Fairground, depth of memory, narrative, spatial distance

НАПОМЕНА:

Овај рад проистекао је из мастер рада чији ментор је била др Миљана Зековић, ред. проф.

1. УВОД

Мастер рад истражује феноменологију простора и примењује установљене феномене као полазну основу за развој нових просторних алата. Старо београдско сајмиште представља наслеђе модернистичке архитектуре Београда, а због своје бурне историје, овај простор је добио додатне контексте који архитектуру не чине јединим значајним аспектом. Од напредног градског центра, преко јеврејског логора, до стамбеног насеља, Сајмиште је место које се суочава са сложеностима просторно - друштвеном ситуацијом. Феноменологија простора, кључна за овај рад, у тесној је вези с појавом различитих слојева предметног простора. Радикалне промене у архитектонском програму и урбанистичкој организацији довеле су до деконструкције појма пројектовања с јасно дефинисаном сврхом. Увођење појма „дубине сећања“ јавља се као алат за спознају свих емотивних слојева Сајмишта и стварања могућности сагледања свих нивоа и дубина које овај локалитет носи, са различитих аспеката.

2. ИСТОРИЈСКИ ОЖИЉЦИ**2.1. Дубина успона (О комплексу Старог београдског сајмишта)**

Цветањем Новог Београда, са визијом развоја града на левој обали Саве, изграђено је пет великих Југословенских павиљона. У истом периоду изграђена су и четири страна павиљона: италијански, мађарски, румунски и чехословачки. За потребе Пролетног и Јесењег сајма је изграђен велики немачки и турски павиљон. Немачка и Италија користиле су своје павиљоне за промоцију нацистичке и фашистичке идеологије [1].

2.2. Дубина семитизма (О судбини Јевреја у Београду)

СИТУАЦИЈА ЈЕВРЕЈА ПРЕД ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ – Током нацистичке окупације, јеврејска заједница у Београду и Србији доживела је готово потпуно уништење. Увођење обавезних ознака за Јевреје означило је почетак њихове изолације. Јевреји су били систематски уништавани у две фазе: у првој су стрељани, а у другој интернирани у логор на Сајмишту, познат као „Јеврејски логор Земун.“

ЈУДЕНЛАГЕР СЕМЛИН – У логору на Београдском сајмишту интернирани су преостали Јевреји,

укључујући жене и децу, који су живели у ужасним условима. Гасни камион, коришћен за масовна убиства, могао је у кратком временском периоду убити стотине људи. У року од два месеца, половина Јевреја у окупираној Србији је нестала, што је Србију учинило првом територијом „очишћеном од Јевреја.“

АНХАЛТЕЛАГЕР СЕМЛИН – Логор је касније постао Анхалтелогор Семлин, где је умрло око 4.250 заточеника. Премлаћивања су се дешавала у „павиљону смрти.“ Иако формално није био концентрациони логор, по масовној смрти и организацији био је сличан логорима у Немачкој.

2.3. Дубина нестајања (О судбини Старог сајмишта)

Павиљони Сајмишта који су преживели разарања добили су нову намену и представљају једине веће грађевинске структуре на локацији на Новом Београду. У првој фази, адаптирани су за радничке станове, баракe и магацине. Успешно су санирани Спасићев, Чехословачки, Италијански, Мађарски, Турски и Румунски павиљон, као и централна кула. Павиљони су постали штаб омладинских бригада, а након њиховог одласка, Мађарски павиљон и мање зграде су адаптиране у станове. Кула и некадашњи Италијански, Чехословачки и Турски павиљон додељени су Удружењу ликовних уметника Србије. Међутим, ратови у бившој Југославији и санкције допринели су занемаривању ових културно - историјских локалитета. Иако су започети кораци реконструкције, остатак простора и даље представља пустош међу раскошним зеленилом [2].

3. ФЕНОМЕН ДУБИНЕ СЕЋАЊА

Феноменологија простора обухвата факторе који утичу на одређено место и последице тих утицаја, које препознајемо као нове феномене. Егзистенција ових феномена истражује се кроз историјска дешавања, архитектонске програме и актуелну утилитарну функцију простора. Гастон Башлар (Gaston Bachelard) у „Поетици простора“ уводи термин „поетичка дубина“, објашњавајући како људска меморија и машта обликују доживљај простора. Он поставља питање: „Ако можемо постићи дубину кроз сећање, можемо ли пробудити сећање кроз дубину?“ Ова веза између физичког и емотивног доживљаја простора ствара „дубину сећања“, што изазива емпатију посматрача према догађајима из прошлости.

3.1. Буђење сећања – спознаја феномена

Башлар меморију везује за фотографију и користи је као алат којим проживљава своје успомене и емитује емоције у физички простор. Строго постављени кадрови се понашају као фотографије постављене у физички свет. Посматрачу се усмерава пажња на једну слику у простору која је конструисана тако да својом атмосфером иницира буђење. На простору Старог београдског сајмишта догађаје, односно наглашене тачке у простору, представљају павиљони.

Павиљони су дефинисани као „тачке интересовања“ [3]. Павиљони Сајмишта јесу догађаји, али представљају статичне догађаје, односно статичну причу. Стога се тачке интересовања посматрају као „статичне тачке“. Да би догађај постојао потребна је динамика простора, а увођењем „статичне тачке“ она није присутна. На основу тога примењује се поступак креирања линија, које су састављене од више тачака. Линија представља догађај који је креиран композицијом статичних тачака. Упоредивањем Башларовог погледа на фотографије и појма линије, као низа статичних тачака, ствара се конекција између фотографије и просторне тачке, као физичке репрезентације фотографије, из чега произилази закључак да је „статична тачка“ исто што и кадар.

3.1.1. Контролисана перцепција

Кадар као „тачка интересовања“ представља занимљиву микроцелину. „Тачка интересовања“ постаје интригантнија што је даље од централне тачке композиције. Како се удаљава, све више добија на значају у слици. Испитивање је реализовано серијом фотографија, где се сенчењем истиче разлика између тежишта композиције и остатка простора. Фокус је на павиљонима као тачкама интересовања и њиховом положају унутар кадра.

Први поступак маргиналности истражује положај павиљона на ивици кадра, где поглед посматрача прво достиже најдаљу видљиву тачку, а затим истражује простор уназад, према себи.

Други поступак уводи више тачака интересовања истог волумена које се могу пермутовати, чиме се слика чини мирнијом, али недостаје јој дубина. Овде тачке функционишу као маргине.

Трећи поступак поставља павиљоне у однос у којем један истиче други, раслојавајући простор на различите нивое дубине. Овим се поставља питање: да ли дубина конструктивно формира атмосферу у кадровима, или се она ствара кроз саме кадрове?

Методама манипулације кадрова се мења перцепција дубине и реалности, која се директно преноси на емотивни осећај посматрача.

3.1.2. Јухани Палазма: Осећање места и активација чула

Јухани Палазма у свом делу „Очи коже“ истиче важност ангажовања више чула у простору. Он наглашава потребу за „вишеструким слојевима сензорног искуства“ који утичу на архитектуру и јачају егзистенцијално искуство. Иако не пориче значај вида, истиче да архитектура мора бити „мултисензорна“, доживљавајући се кроз цело тело, а не само као визуелна слика.

Палазма истиче јединственост сваког чула:

- Додир: пружа осећај просторне дубине и чита текстуре;
- Слух: структурира и артикулише искуство простора, остајући као несвесно позадинско искуство;

- Мирис: најупорније сећање на простор;
- Укус: утиче на наше сензорно искуство света.

Он верује да доживљавање простора подразумева активно ангажовање свесних и подсвесних делова човека у односу на околину.

3.1.3. Хана Бичлер: Кадар као катализатор сећања

Хана Бичлер (Hannah Beachler) позната је по томе што креира окружења која одражавају дубоко сећање, културни идентитет и емотивну повезаност. Објашњава кадар као елемент који садржи и преноси емоције. Сваки елемент у сценографији - од боја до текстура и распореда простора - служи као алат за креирање емоција.

„Гледам на кадар као на посуду за емоције, а мој посао је да изградим тај кадар. Сваки избор, било да је то висина зида или боја тканине, говори о емоционалном путовању ликова. Мој дизајн је ту да држи простор за те емоције и помогне публици да их осети, а да не схвати зашто.“ [4]

Уместо да се фокусира само на техничке детаље или реализам, она жели да њени радови буду продужетак унутрашњих стања ликова. Кроз конструисање простора који рефлектују унутрашње животе ликова, она позива публику да се дубље повеже са причом. Дизајнирани простори не служе само функционалности или естетици, већ обликују перцепцију и евоцирају сећања која повезују људе са њиховом историјом и идентитетом.

3.2. Студија случаја: Уметност перцепције Џејмса Турела

„Занима ме то што светлост сама по себи има материјалност, тако да није нешто што открива нешто о другим стварима које гледато, већ сама постаје откриће.“ [5]

Џејмс Турел (James Turrell) је уметник који је познат по својој иновативној употреби светлости. Светлост је у Туреловом раду коришћена као средство за истраживање и утицај на перцепцију. Циљ је да се створе искуства која превазилазе вербални опис и омогућавају дубоку интроспекцију и промену у начину на који посматрачи виде свет. Турелова дела карактеришу једноставност у дизајну и сложеност у доживљају. У његовом пројекту светлост ствара визуелне тачке које померају перцепцију простора и изазивају нова осећања.

3.3. Студија случаја: Јеврејски музеј у Берлину Данијела Либескинда

Архитектонске структуре међусобно повезаних музеја указују на повезаност јеврејске и немачке културе, док празнина говори како се та историја не може променити. Кроз сам музеј постоји јака повезаност жртве и починиоца ојачана, праћена осећајима кривице и губитка и обликовања на начин да се говори нешто што је било и нешто што је могло бити. Различити простори су такође употребљавани од стране Либескинда, који су позиционирани тако да воде корисника кроз причу и сноп емоција. Преласком кроз Врт изгнанства, перцепција

посматрача је манипулисана од стране Либескинда – поред дезоријентације и осећаја заробљености, поглед на горе открива дрвеће које излази из стубова и уоквирује небо, формирајући светлост која симболизује наду. Простор је хладан због материјализације и изазива осећај туге и кривице. [6]

3.4. Студија новопроектваног меморијалног центра: елементи Сајмишта

Локација Старог Сајмишта је целина великих размера, која са собом носи одређену емотивну тежину и физички комплексну грађу. Концептуализација се спроводи кроз разумевање корисника и њихове важности као носилаца просторних талоба.

Феномен „дубина сећања“ манифестује се кроз стварање система тачака тј. кадрова у простору. Кадрови директно имплицирају контролисане услове перцепције које корисник доживљава као граничне просторе. Гранични простори код кадрова се могу читати као маргине. У просторном смислу те маргине се јављају кроз различите форме, конструисане тако да постављају артефакт (павиљон) као главну тачку посматрања. Овакву контролисаност кадра омогућава љуштурса која се јавља у различитим интерпретацијама. Љуштуре су нови и стари објекти. Са новим објектима љуштурса ограничава, маргинална је, док се код павиљона јавља као централни ентитет у виду опне.

ПЛАТФОРМА – Служи као алатка којом се успоставља став према очувању места у тренутном стању и одступања од нарушавања. Оваква структура нам омогућује доживљај Старог сајмишта кроз различите перспективне погледе и активацијом чула разним стимулансима.

СТАЗЕ И ТРГОВИ – Органске структуре за постављање различитих нивоа приватизације и доживљаја простора.

ЉУШТУРА – Павиљонске структуре очишћене од програма.

ОПНА – „Офсетовна“ – поновљена граница љуштуре служи као главни генератор морфологије унутрашњег простора.

Слика 1. Ситуациони приказ „Меморијални парк Сајмиште“

4. ТЕХНИЧКИ ОПИС

При реконструкцији и ревитализацији Старог сајмишта, спроведено је неколико радикалних пројектантских интервенција – „платформа“ као алат за комуникацију наратива и „опна“ као хипертрофирање павиљона. Уведене су нове пешачке комуникације на два нивоа како би се успоставило различито сагледавање простора и њених елемената, док је колски саобраћај у потпуности избачен. Остатак међупростора је покривен зеленилом у циљу филтрације садржаја. Програмска структура павиљона се мења и они постају потпуно програмски „очишћени“, док је сав програм меморијалног центра сконцентрисан у платформи. Павиљон тако очишћен постаје само експонат, док се између њега и опне ствара још један слој - „лимбо“ који представља тампон зону и вид комуникације са „очишћеним“ павиљонима. Форма сваке опне представља „офсетован“ габарит павиљона са зидовима од 10м висине. Материјализација свих павиљона је креч бела, како би се нагласио квалитет „чистоће“. Опна и платформа су израђене од бетона како би се поставио нагласак на њиховој повезаности и монументалности. Стазе на коти терена су урађене од бехатон коцки, а потпорни зидови и укопане стазе од армираног бетона. Сваки сегмент меморијалног центра је пројектован по наративу и изложба се као таква састоји из четири различита сегмента која и обликују саму унутрашњост платформе, тако да је свако искуство засебна прича.

Слика 2. Изометријски приказ „Меморијални парк Сајмиште“

5. ЗАКЉУЧАК

Старо сајмиште је важан део разумевања историје Београда и положаја Јевреја на том простору. Представља важног актера у Београдској планској шеми и због тога је било битно остварити архитектонске промене које омогућују емотивно разумевање дубине овог локалитета. Основне одлике пројекта произашле су из концепта кадрирања простора и спознаје како кадар и његова конструкција могу да утичу на атмосферу, активацију више чула и уз то, преношење одређених емоција.

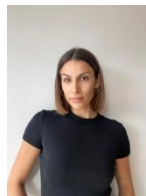
Концепт проистекао из „дубине сећања“ водила је за пројектантско решење реконструкције и ревитализације овог простора. Пројектовано решење

меморијалног центра јесте истицање историјског наратива и стављање акцента на очување наслеђа, уз буђење и активацију локалитета.

6. ЛИТЕРАТУРА

- [1] Бајфорд, Јован, „Старо Сајмиште“, Београдски центар за људска права, Београд, 2011
- [2] Кољанин, Милан, „Немачки логор на Београдском сајмишту“, Институт за савремену историју, Београд, 1992
- [3] Хочевар, Мета, „Простори и игре“, Југословенско драмско позориште, Београд, 2003
- [4] Beachler Hannah, Jacqueline Stewart, “Design in frame of emotion“, Harvard University Graduate School of Design, Cambridge
- [5] <https://www.trxl.co/2013-4-3-paying-homage-to-james-turrell-who-turns-light-into-art/>
- [6] Daniel Libeskind Interview: The Voices of a Site, New York, 2016

Кратка биографија:

Дајана Стегић рођена је у Новом Саду 1999. године. Завршила основне студије на Департману за архитектуру и урбанизам Факултета техничких наука у Новом Саду 2022. године.